

POCHYBNOSŤ EKONOMICKÝCH POJMOV A UKAZOVATEĽOV

David Sulík

Podľa väčšinového názoru oficiálnej politike poplatných ekonómov, súčasný ekonomický model len prežíva jednu z bežných kríz, normálnu pre fungovanie kapitalizmu. Finančný systém treba vraj len ozdraviť a nanovo naštartovať. Nás však zaujíma otázka, či súčasná moderná štruktúra finančno-hospodárskeho systému, tak ako je teraz nastavená vo svete aj s „drobnými chybami“ (kríza), sa „náhodne“ vyvinula za posledných 200 rokov pod vplyvom neviditeľnej ruky voľného trhu, alebo bola systematicky a cielene vybudovaná neúnavnou prácou silných finančných klanov napojených na politiku. Skúsme skúmať podstatu tohto finančného systému bez ideologického zafarbenia, mimo pravicového alebo ľavicového pohľadu, zdravým sedliackym rozumom.

Zastavme sa pri základných pojmoch a ukazovateľoch používaných v súčasnej ekonomike a pokúsme sa zamyslieť, aký majú vlastne zmysel, či ich netreba prehodnotiť. Čo vlastne odrážajú a o čom vypovedajú také pojmy ako sú voľný trh, ekonomický rast, inflácia, atď. Aká je ich výpovedná schopnosť? Existujú aj iné spôsoby merania ekonomiky, iné ukazovatele? Tieto iné spôsoby merania ekonomiky si klasickí ekonómovia odchovaní oficiálnymi vysokými školami (lepšie povedané vymytí) nevedia predstaviť, s hrôzou ich zavrhnú ako ľavičiarске alebo iné blúznenie. Oháňajú sa pritom racionalitou a modernosťou 20. storočia, s celou svojou históriou, vrátane fungovania spoločenských a hospodárskych pomerov. Pričom nebolo v novodobých dejinách väčším iracionálnym storočím, iracionálnej vedy, iracionálnej politiky a tiež ekonomiky, ako v tomto slávnom 20. storočí. Fungovanie finančného systému a bankovníctva minimálne od polovice 20. storočia predstavuje, ako to povedal bývalý ekonomický poradca Václava Havla, hlavný makroekonomický stratég ČSOB a autor originálnych knižiek o ekonomike, Tomáš Sedláček, čistý okultizmus. Ja s ním úplne súhlasím.

Voľný trh

Tesne po revolúcií, v rámci sklamaní zo štátom riadeného hospodárstva, sa novou modlou stal pojem voľný trh. Táto idea bola presadzovaná hlavne ekonómami ovplyvnenými monetárnou teóriou, ktorej hlavným predstaviteľom bol Milton Friedman (1912 - 2006). Friedman bol americký ekonóm, štatistik, nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu. Spolu s Keynesom bol najznámejší ekonóm 20. storočia. Značne

ovplyvnil hospodársku politiku USA a iných štátov po roku 1980. Bol to liberál, predstaviteľ tzv. Chicagskej školy, oponent keynesianizmu. Zaoberal sa príčinami inflácie, problematikou rastu miezd a cien. K najvýznamnejším patrí jeho štúdia o dôležitosti peňazí pri vysvetľovaní inflácie a jeho štúdie zaoberajúce sa časovými oneskoreniami vo všetkých typoch hospodárskej politiky. Študoval matematiku na Rutgers University a neskôr ekonómiu na univerzite v Chicagu. V roku 1935 pracoval vo Washingtone na príprave rozsiahlej štúdie o rozpočtoch spotrebiteľov. V rokoch 1941 - 1943 pracoval na ministerstve financií, kde sa zaoberal daňovou politikou vojnového obdobia, pracoval ako matematický štatistik, venoval sa problémom návrhov zbraní, experimentom v metalurgii a vojnovnej taktike.* Na jeseň v roku 1950 pôsobil ako konzultant vládnej agentúry Spojených štátov, ktorá realizovala plnenie Marshallovho plánu. Nobelovu cenu za ekonómiu získal v roku 1976 za výsledky v oblasti analýzy spotreby, histórie a teórie peňazí a za predvedenie zložitosti stabilizačnej politiky.

Patril presne medzi tých účtovníkov - matematikov, ktorí sa na svet pozerajú ako na abstraktný svet čísel. Pre mnohých stredoeurópskych liberálnych ekonómov - absolútne nedotknuteľný guru. Hlavne je známy ako tvorca monetárnej teórie, ktorá sa ešte v sedemdesiatych rokoch považovala za akademickú a trocha bizarnú teóriu. Táto bizarná teória sa začala masovo presadzovať v 80. rokoch v USA a stala sa hlavným ekonomickým prúdom. Monetárna teória hovorí, že peniaze zohrávajú v ekonomike aktívnu, ba až rozhodujúcu úlohu. Ak sa dopyt peňazí zvyšuje alebo znižuje, ponuka peňazí sa mu prispôsobuje. Na dopyt po peniazoch reaguje emisná banka. Štát však prírastok peňazí v obehu reguluje, dodržiava „peňažné pravidlo“. Množstvo peňazí v obehu má rásť takým tempom, akým rastie HDP v danom období. Zdrojom porúch v ekonomike sú podľa monetaristickej teórie vonkajšie vplyvy a hlavne zásahy štátu. Inými slovami, táto teória hovorí, že prostredníctvom regulovania objemu peňazí v obehu centrálnou bankou (pomocou úrokovej miery) sa dá riadiť celá ekonomika, teda tokom peňazí môžeme regulovať, kto, čo a ako ma vyrábať, spotrebovať, vyvážať, a pod. To je teória, ktorá však, ako realita ukazuje, nefunguje v praxi, prípadne iba na krátku dobu 20 rokov, aj to na úkor narušenia svetových hospodárskych vzťahov.

Moderná spoločnosť za posledných pár storočí zažila niekoľko veľmi bolestných skúseností, ako to dopadne, keď sa trh ponechá sám na seba. Trh ponechaný sám sebe, sa totiž mení na monopol, úžeru a číry podvod. Vzniká finančný systém založený na pyramídovom princípe. Potom sa zrúti a následky sú veľmi bolestivé skoro pre všetkých. To sa prezentuje ako prirodzený cyklus a ako základný argument, že tak vlastne kapitalizmus normálne funguje. Pár vyvolených na vrchu tej pyramídy obyčajne zarobí veľké sumy peňazí a na krachu zarobí ešte viac. Otázka pre zástancov voľného trhu znie: ako zaistiť, aby trh zostal trhom, keď záujmy niektorých ľudí,

obyčajne ľudí veľmi mocných, sú presne opačné. Veľa zástancov voľnej ruky trhu však berie vec ideologicky a dokonca fanaticky, ako keby bola ekonomika vecou viery. Je to asi záležitosť mentálneho vymývania mozgov na školách a duchovnej lenivosti vedúcej k neschopnosti rozmýšľať nepredpojato. Mnohí, väčšinou práve tzv. pravicoví a akademickí intelektuáli, nie sú schopní myslieť zdravým sedliackym rozumom. Samozrejme, že niektorí zodpovední politici a ekonómovia si to uvedomujú a medzi štyrmi očami to aj potvrdia, ale keďže systém, tak ako je nastavený, im prináša nesmierne a neprimerané zisky, nič nerobia a systém podporujú. Otázka, či viacej alebo menej trhu, či má viac zasahovať štát do chodu ekonomiky alebo menej, je v podstate zle položená. Správna odpoveď je, že ani štát, ani trh, ale vzájomná spolupráca všetkých účastníkov hospodárskeho života. Ale k tomu musí existovať iný model chápania a fungovania ekonomiky, pochopenie pre to, že ekonomika je súčasťou živého sociálneho organizmu a nie abstrakciou odtrhnutou od života, a že pre ekonomiku je vlastný princíp bratstva (spolupráce) a nie slobody (voľný trh) alebo rovnosti (komunistické zoštátnenie výroby) v zmysle sociálnej trojčlennosti.

Ekonomický rast a HDP

V médiách sa politici alebo experti často chvália ukazovateľom ekonomického rastu, pričom za úžasné sa považuje, ak tento ukazovateľ rastie a naopak, ak klesá, vníma sa to negatívne. Čím je ekonomický rast väčší, tým, samozrejme, lepšie, až kým sa systém neprehreje, potom ho treba brzdiť, atď. Lenže existuje viacej druhov rastu. Existuje prírodný rast, podľa ktorého rastie naše telo, rastliny i zvieratá. V prvých fázach nášho života rastieme dosť rýchlo, potom sa rast spomaľuje a fyzicky prestávame rásť vo veku zhruba dvadsaťjeden rokov. To nám však nebráni, aby sme rástli ďalej, nie „kvantitatívne“, ale „kvalitatívne“. Rastlina tiež najprv rastie, potom v určitom stupni sa rast spomaľuje a kvantita sa premieňa na kvalitu. To je v podstate aj obsahom náuky o metamorfóze založenej Goethem a obľúbenej v antropozofii. Mechanický rast je taký, keď napríklad viac strojov vyrobí viac tovaru, viac uhlia vyprodukuje viac energie. Takýto rast sa zastaví vtedy, keď sa stroje zastavia, alebo keď sa prestane pridávať uhlie. Exponenciálny rast sa dá vysvetliť ako presný opak krivky prírodného rastu, pretože na začiatku rastie veľmi pomaly, potom sa rast stáva rýchlejší a rýchlejší, až nakoniec ide takmer kolmo hore. V rámci fyzického sveta k takejto forme rastu dochádza zvyčajne v prípade choroby alebo smrti. Rakovina postupuje podľa exponenciálneho rastu. Spočiatku rastie pomaly potom sa zrýchľuje až do fázy, kedy sa už nedá zastaviť. Exponenciálny rast vo fyzickom svete sa obyčajne končí smrťou organizmu.

Súčasná svetová ekonomika, tak ako je systémovo nastavená, sleduje exponenciálny rast a nie prirodzený rast. V dôsledku úrokov a úrokov z úrokov sa naše peniaze v pravidelných intervaloch zdvojnásobujú, t.j. sledujú exponenciálnu formu rastu, čo vysvetľuje problémy nášho peňažného systému. Úrok pôsobí v spoločnosti ako rakovina. Pri 3% úrokovej miere sa objem peňazí zdvojnásobí za 24 rokov, pri 6% úrokovej miere za 12 rokov, pri 12% za 6 rokov. Dokonca aj pri 1 percentnej úrokovej sadzbe máme exponenciálnu krivku rastu, pri ktorej dôjde k zdvojnásobeniu peňazí za 72 rokov. Ďalším problémom, ktorý si málokto ľudí uvedomujú je, že úroky neplatíme iba vtedy, keď sme si požičali peniaze, ale úroky sú zahrnuté do cien tovarov a služieb, ktoré platíme. Cena nejakého tovaru sa skladá totiž z mzdových a kapitálových nákladov. Kapitálové náklady sú vlastne skryté úroky a úroky z úrokov. V priemere 50% kapitálových nákladov platíme v cene tovarov a služieb. Preto, keby sme mohli zrušiť úroky a nahradiť ich iným mechanizmom na udržanie peňazí v obehu, väčšina z nás by bola dvakrát taká bohatá, alebo na udržanie súčasnej životnej úrovne by nám stačila polovica pracovného času. Ale dnes je bohatstvo rozdeľované nespravodlivo. Napríklad v Nemecku, kde 80% obyvateľstva platí úroky viac, než dostáva, 10% dostáva o trochu viac, než platí a 10% dostáva zhruba dvakrát toľko, než platí, t.j. desatina dostáva úroky, o ktoré prvých 80% ľudí bolo ochudobnených. V krajinách tretieho sveta je to ešte oveľa horšie. Pri exponenciálnej forme ekonomického rastu, keď dochádza k nepretržitej platbe úrokov a potom úrokov z úrokov, je takýto neustály rast matematicky ako aj prakticky nemožný.

V praxi sa ekonomický rast meria vo forme (upraveného o infláciu) hrubého domáceho produktu (HDP). To je najdôležitejší ukazovateľ v makroekonomii. V priebehu posledných 50 rokov sa podľa hodnoty HDP meria životná úroveň obyvateľstva. Hodnotu HDP zvyšuje akákoľvek výrobná aktivita v krajine, keď tovar alebo služba je predaná za určitú cenu jedným subjektom druhému. Druh činnosti a jej prínos pre spoločnosť pritom nezohráva absolútne žiadnu rolu. Do HDP sa započítava výroba zbraní, predaj cigariet či alkoholu, ale aj zisky z bankovníctva a finančného sektora, ktoré napríklad v prípade Veľkej Británie tvorili vysoký podiel na HDP. Okrem toho, že zisky z finančného sektora (banky, poisťovne a iné finančné inštitúcie) sú čisto virtuálne a neodrážajú žiadne reálne hodnoty, je aj hodnota a prínos samotného bankového sektora pre kvalitu života veľmi kontroverzná.

Činnosti, ktoré ľudia vykonávajú mimo oficiálny systém, a nielen samotná čierna práca, ako napríklad výchova dieťaťa rodičmi, pestovanie zeleniny v záhrade pre vlastnú spotrebu, vlastnoručná oprava auta, či elektrospotrebiča, pomoc susedovi pri stavbe domu a pod., sa do HDP nijako nezapočítavajú. Pričom za kritéria úrovne kvality života spoločnosti a jednotlivca sa považujú hodnoty, ako sú duševné a fyzické zdravie, dostupnosť zdravotnej starostlivosti pre každého, zdravé životné prostredie, bezpečnosť, dostupnosť vzdelania a podobne. Väčšina z týchto hodnôt sú pritom v

priamom konflikte s hospodárskym rastom, tak ako je chápaný v súčasnosti. Tiež je známa skutočnosť o negatívnych dopadoch rastu hospodárskej produkcie na životné prostredie. Vyspelé západné krajiny Európy síce prešli od veľkého priemyslu k modernejším a k prírode šetrnejším technológiám, ale v realite sa problém presunul na rozvíjajúce sa krajiny (Čína, východná Ázia, Afrika, Lat. Amerika), ktoré ekologicky trpia o to viac. Systém neustáleho hospodárskeho rastu je založený na predpoklade, že šťastie jednotlivca je plne závislé na veľkosti jeho materiálneho bohatstva. Všetky ostatné hodnoty buď nehrajú rolu, alebo závisia od materiálneho bohatstva.

Preto je otázne, čo vlastne HDP meria, či to nie je zastaraný ukazovateľ a či ho netreba nahradit' takými ukazovateľmi a pojmami, ktoré by vypovedali viacej o kvalite života, o kvalite morálky a duchovnej vyspelosti danej krajiny. Jedna organizácia navrhla iné meranie ekonomického rastu, ktoré nazvala „ukazovateľ reálneho pokroku" (Genuine Progress Indicator - GPI). Tento ukazovateľ pri hodnotení berie do úvahy aj voľný čas, neplatenú prácu v domácnosti a dobrovoľnícku činnosť. Od normálneho HDP odpočítava ako mínusovú položku náklady späť s kriminalitou a rozpadom rodín, vyčerpávania zdrojov a náklady späť s dôsledkami dopravných nehôd a inými negatívnymi javmi. Súčasný systém výpočtu HDP tieto faktory ignoruje. Hoci HDP od päťdesiatych rokov 20. storočia celkovo vo svete ustavične rastie, GPI prestalo rásť v sedemdesiatych rokoch a odvtedy klesá. Od roku 1970 jeho hodnota klesla o 45 %. Naozaj teda dosahuje svet reálny pokrok, alebo upadá? Oproti HDP, ktoré meria len kvantitatívnu stránku produkcie bez morálneho obsahu, tak GPI rozlišuje medzi tými transakciami, ktoré blahobyť zvyšujú, a tými, ktoré ho znižujú. Čím viac majú ľudia voľného času pre seba, tým vyšší je GPI a naopak. Taktiež všetky náklady na udržanie kvality života, psychického aj fyzického zdravia, napr. náklady na dochádzanie do práce, liečenie, na odbúravanie škodlivých následkov znečisteného prostredia sa odpočítavajú. Aj náklady na zníženie kriminality alebo znečisteného prostredia sa odpočítavajú od HDP. GPI sa znižuje, keď klesá plocha lesov, keď sa redukujú rezervy nerastného bohatstva. Aj zahraničný dlh sa odpočítava od HDP. Žiadna krajina by nemala konzumovať viac, než pokryje jej národný produkt.

Inflácia.

Iný mylný pojem sa týka úlohy inflácie v našom ekonomickom systéme. Väčšina ľudí považuje infláciu za neoddeliteľnú a „prirodzenú" súčasť akéhokoľvek peňažného systému, pretože vo svete niet takej kapitalistickej krajiny s voľnou trhovou ekonomikou, ktorá by nebola postihnutá infláciou. Treba si uvedomiť, že zatiaľ čo HDP a priemerné platy a mzdy narástli vo svete v období rokov 1968 až 1989 o 400%, platby úrokov vlády vzrástli o 1 360%. Je tu jasný nepomer, ktorý ukazuje na niečo nenormálne. A my to nenormálne v hospodárstve berieme ako vec, ktorá tu

bola odjakživa. Trend týchto čísel jasne ukazuje, že dlh štátu skôr či neskôr prerastie jeho príjem dokonca aj v priemyselne vyspelých krajinách. Málokto si uvedomuje, že inflácia je iba inou formou zdanenia, prostredníctvom ktorej sa štát usiluje zvládnuť najpálčivejšie problémy rastúcej zadĺženosti. Je jasné, že čím väčšia je priepasť medzi príjmami a dlhom, tým väčšia inflácia je potrebná. Vlády môžu znižovať svoje dlhy tak, že dovoľia centrálnym bankám, aby tlačili peniaze. Táto devalvácia postihla najtvrdšie práve týchto 80% ľudí, ktorí platia najviac. Oni zväčša nemôžu previesť svoj majetok do cenných papierov, nehnuteľností alebo iných investícií odolných voči inflácii tak, ako tých 10% patriacich do najvyššej príjmovej skupiny.

Za posledných 33 rokov došlo k 1000 percentnému nárastu súkromného a verejného dlhu, pričom najväčší podiel pripadá na privátny sektor. Vláda používa všetky možné zdroje, len aby tento rast ďalej podnecovala: garantovanie pôžičiek, dotované sadzby hypoték, nízke preddavky pri splátkových obchodoch, výhodné podmienky, daňové úvery, sekundárne trhy cenných papierov, poistenia vkladov a pod. Dôvod tejto politiky spočíva v tom, že je to jediný spôsob, ako dôsledky tohto úrokového systému spraviť znesiteľnými pre väčšinu populácie. Presadzovaním ekonomického rastu, ktorý ide v päťach exponenciálnemu rastu peňazí, je možné sociálne dôsledky ešte nejaký čas skrývať. Začarovaný kruh, ktorý sa otáča čoraz rýchlejšie, znamená viac inflácie, prehľbovanie sociálnej nerovnosti, či zhoršovanie dopadov na životné prostredie. Mnoho argumentov hovorí v prospech nutnosti nahradiť deštruktívny finančný mechanizmus úrokov iným, vhodnejším mechanizmom, ktorý bude zabezpečovať udržiavanie peňazí v obehu.